

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Sizleri, Müslüman Arnavutluk'un haftalık bülteni Muştu'nun sekizinci sayısı ile selamlıyoruz.

Üzerinden dört sene geçti... Arnavutluk Müslüman Toplumu reisi merhum Hacı Hafız Sabri Koçi'yi 2004 yılının 18 Haziran günü alemlerin Rabbi'ne uğurlamıştık. Şair, "Ne at kaldı, ne kervan, hepsi silinip gitti/ İyi insanlar iyi atlara binip gitti" diyordu, Sabri Koçi gibi ömrünü Allah rızası için sebil edenlerin ardından.

Sabri Koçi ve yarenlerini zindanlarda çürüten zihniyetin temsilcilerinin Arnavutluk'ta komünizm ve ateizm adına -Batı, Amerika ve Nato karşıtlığını kendilerine siper ederek- 45 yıl boyunca estirdikleri terörün sonunda geldikleri nokta Arnavutluk Cumhuriyeti'nin NATO'ya üye olması için gösteriler düzenlemek olurken, Sabri Koçi zindan hayatının başladığı ve bittiği anda da, ahiret hayatının başladığı anda da aynı yerde idi: Müslümanca bir hayat ve Allah'ın rızası. Siyasî açıdan da Sabri Koçi Müslümanlar yanında yer alan tavrını değiştirmiş değildi. O, Amerika'nın Arnavutluk'taki etkinliğinden ve İran İslam Cumhuriyeti ile Amerika arasındaki gerilimden haberdar olmasına rağmen İRNA ile yapmış olduğu bir röportajda, "Arnavut halkı İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu sebebiyle çok mutlu olmuştur" diyebiliyordu. Amerikan düşmanlığı yapmadı ama zalimlerin dostu da değildi. Buna hiç meyiletmedi. Allah'tan kendisini alemlerin sevgilisi Hz. Muhammed Mustafa'ya (SAV) komşu yapmasını niyaz ediyor, Arnavutluk halkının geleceğinde onun köklerinden filizlenen çınarların yer almasını diliyoruz.

Bültenimizde bu hafta Hacı Vehbi Dibra'nın hayatı hakkında bir yazıya yer veriyoruz. Arnavutluk'un iz bırakan kişileri arasında yer alan Vehbi Dibra da maalesef döneminin diğer alimleri gibi unutturulmaya çalışılan ve bu sebeple hakkındaki bilgilerin yok edildiği bir şahsiyet. Ümidimiz Müslüman Arnavut halkının tarihi yeniden / yeni bir bakışla okuyacağı günlerin yaklaşmış olmasındadır.

Arnavut edebiyatını inceleyen "Ana hatlarıyla Arnavut Edebiyatı" isimli yazımız bu hafta da devam ediyor. Bu ve benzeri çalışmalarla Türkiye'deki Arnavutların kültürel birikimlerini 'kulaktan dolma' olmaktan çıkarmayı amaçlıyoruz.

Bu hafta Üsküp Müslümanları hakkında hazırlanmış bir tez çalışmasının ilk bölümünü yayımlıyoruz. Tarihi arka planından başlayarak günümüze uzanan bir süreçte Üsküp Müslümanlarını sosyolojik olarak inceleyen bir çalışma. Faydalı olacağını umuyoruz.

Çameria bölümündeki tez çalışması ise bu hafta son buluyor.

Son sayfamızda, Arnavut edebiyatı ile bağlantılı olarak, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yer alan bir pasajı Robert Elsie'nin çalışmasından aktarıyoruz. Ayrıca 3. sayfamızda Hafız Ali Korça'nın Zani i Nalte' de yayımlanan 1924 tarihli bir şiiri yer alıyor.

Gerek bülten çalışmamıza gerekse www.muslumanarnavutluk.com sitesine yönelik müspet - menfi görüşlerinizi mustu@muslumanarnavutluk.com elektronik posta adresine gönderebilirsiniz.

Selam ile...

HACI VEHBİ DİBRA (AGOLLİ) (1867 – 1937)

Jaup İmer Pashaj

Hacı Vehbi Dibra Debre’de, 12.03.1867 tarihinde, zengin bir kültüre sahip bir ailede dünyaya gelmiştir. Vehbi Dibra temel İslam ilimlerini tamamladıktan sonra İslam felsefesi, mantık ve hukuk bilimlerinde uzmanlaşmaya başladı.

Eğitiminden sonra Debre müftüsü olarak görev yapan Dibra, bu görevde 1912 yılına kadar kaldı. 1909 yılında yapılan Debre Kongresine katılan Vehbi Dibra bu kongrede başkan seçildi. 1912 yılında Vlor meclisine aza olarak katılmasının akabinde geçici hükümete yardım eden senatoya başkan seçildi. İsmail Qemali ise başkan yardımcısı olarak seçilmişti.

İsmail Qemali

Arapça ve Türkçeyi çok iyi bilen Vehbi Dibra Arnavutluk’un bağımsızlığından sonra Arnavutluk Diyaneti Reisi olarak görev aldı. Dibra bu görevde 1929 yılına kadar kaldı. Bu süre içerisinde Arnavutluk Diyanet İşleri birçok sorunu çözmeyi başardı.

Vakıflara ait kayıtlar belirlendi ve yeniden düzenlendi. Şehirler ve köylerde dini hizmetin normal bir şekilde devamına gayret edildi. Bu dönemde o, camileri ve kadroları ile birlikte Arnavutluk Diyanet İşlerinin statü kazanması gerektiğini ileri sürüyordu.

Kısa bir sürede Arnavutluk Diyanet Vakfı hukukî statü kazandı ve bu dönemde “Zani i Nalte” dergisi yayımlanmaya başladı. Tiran’daki yüksek medresenin açılmasında da çok büyük emek sahibiydi. Arnavutluk içindeki faaliyetleri meşruiyet kazandıkça yurt dışında da kişisel ve kurumsal olarak tanınmaya başladı. Bu dönemde Vehbi Dibra hac farızasını ifa için 1935 yılında Mekke’ye gitti.

Hacı Vehbi Dibra ile ilgili Arap basınında yer alan bir haber

Vehbi Dibra Kur’an’ın Arnavut dilindeki en meşhur müfessiri olarak bilinir. Camilerde verdiği vaazların metinleri “Zani i Nalte” dergisinde yayımlanıyordu. Onun bu vaazlarının ve tefsir çalışmalarının bir bölümü Amerika Birleşik Devletlerindeki Arnavut toplumun imamlarından İmam Vehbi İsmail tarafından “Ç’urdheron Kur’ani” ismiyle 1993 yılında bir araya toplanmıştır¹.

¹ Dibra Vehbi, “Zani i nalte” Derneği

Me s't'u nda zjarri, me s't'u nda flaka
 Me s't'u nda vrasja, ndjekja, shuplaka,
 Me s't'u nda therja, mbytja grabitja,
 Me s't'u nda shtypja, vajtja, drobitja.

Gra, burra, foshnja per dite writen,
 Nga vendi vet zhveshur po qiten;
 Digjen katundet e pervelohen,
 Ah, shpirtmekutet, prej kujt s'ndalohen.
 U germadhove, u copetove,
 Krejt u trondite krejt u shkretove.

Qani, vellezer, Kosoven, qani!
 Per gjemezezen ca dite zi mbani!

Qyteterimi ku asht valle?
 Perse Europa nuk i sheh halle?
 Si s'po degjohet topi i shkrete?
 Si s'shihet flaka qi del mbi rete?
 Si nuk degjohet renkimi i shpirtit?
 Pse s'keshillohet kombi gjakpires?
 Ne botet, thua, s'ngeli bamires.
 Qysh u shurdhua bota e tere?
 S'shohin barbari gjer sot c'ka bere

Qani, vellezer, Kosoven, qani!
 Per gjemezezen ca dite zi mbani!

Me top u shuan vellezerit tane,
 Malet dhe fushat nder gjak i lane.
 I vrane, i shuan, i handakosen.
 Ne vend te tyre tjetër vendosen.
 Sa malle qe paten ja u perlane.
 S'di me c'te drejte dreqvet ia dhane!
 Me digjet shpirti, kam shum frike,
 Se do t'i sosje kjo politike,
 Fill shqiptari nuk do te lene?
 Fatzijte e gjore ku do te vejne?

Qani, vellezer, Kosoven, qani!
 Per gjemezezen ca dite zi mbani!

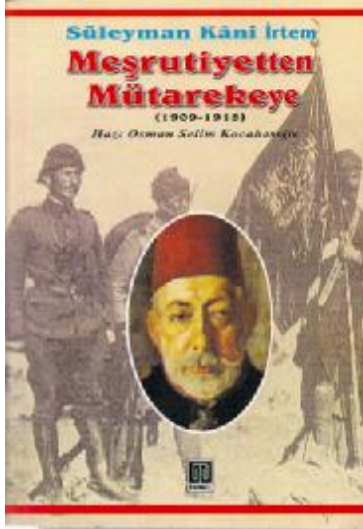
Ne kete shekull kjo politike
 Mrekull, quhet e them pa frike,
 Kjo politike racembaruese
 Per dite grin pleq, trima, nuse
 Kjo politike lugate shtrige
 Dhelter dinake, kuçeder e lige
 Faroj vellezer me qindra mije
 I madh i Vogel duhet ta dije
 Fol, o moj bote e qyteterimit
 Perse po shkulet kjo rrace e trimit.

Qani, vellezer, Kosoven, qani!
 Per gjemezezen ca dite zi mbani!

Marre nga revista "Zani i Nalte" organ i Komunitetit Mysliman
 Shqiptare, Tirane nr.11 gusht 1924
 V ajtimet e Atdheut nga Hafiz Ali Korca, (Kushuar bombardimit te Drenices
 nga Serbet ne qershor 1924)

Vehbi Dibra bir alim, müftü, senato başkanı, vaiz, müfessir olarak Arnavutluk'un en ünlü alimlerini, ilahiyatçıları ve imamlarını insanlara karşı din adına bütün kabiliyetlerini kullanmaları yönünde teşvik ediyordu. Vehbi Dibra görev ile ilgili Kur'an'ın bazı ayetlerini yorumlarken, "Bir göreve en kabiliyetli ve en merhametli olanlardan birisi seçilmelidir. Bu sıfatlarla seçildikten sonra mantık ve adalet ile yönetmek seçilenin görevidir" dediği rivayet edilir².

Vehbi Dibra'yı millet, vatan ve dinin hayrı için hizmet eden mükemmel bir mübelliğ olarak buluyoruz. O, sağlam bir gelecek için Arnavutların birlik ve beraberlik içinde olmalarını tek kaçınılmaz yol olarak görüyordu. 28 Kasım 1912'de katıldığı Vlora Meclisi'nde "Hristiyan ve Müslüman ayrılmaz Arnavutlar kardeşlerdir. Vatan düşmanları bizi birlik ve beraberlik içinde ve bir tek amaca bağlı olarak görünce hiçbir şey yapamazlar. Çünkü bir ülkenin yükselmesi ve gelişmesi iç duruma bağlıdır. Güven yokken sanayi ve ekonomi ile bir halkı memnun eden alanlar ilerleyemez" dediği rivayet edilir.

Debre Kongresine de yer veren bir kaynak

Vehbi Dibra başkanlık ettiği Arnavut Diyanet Vakfının zor şartlar altında bulunduğu o dönemde mevcut sorunları anlayabilmiştir. Bunun için, "İslam'ın misyonunun verimli bir şekilde devam edebilmesi için yeni yolları aranmalıdır. Bizim güçsüz, fakir ve yaşlı olmamız ve yahut vatanda yeterince okul bulunmaması yahut cahilliğimiz bahane edilemez. Çünkü biz beşikten mezara kadar okumayla emrolunduk." demiştir.

Bu yönüyle Vehbi Dibra Mehmet Akif'e benzer

Ona göre ecdadımızdan kalan İslam mirası diğer modern ilimlerle kıyaslanacak derecede geliştirilmeli ve daha önceki yerel ilahiyatçı ve âlimlerimize benzeyip bilimin ufuklarında genişleyerek devam etmelidir.

Vehbi Dibra 1937 yılında Tiran'da vefat etti. Allah rahmet eylesin.

² Vehbi İsmaili. Ç'urdheron kur'ani.

ANA HATLARIYLA ARNAVUT EDEBİYATI TARİHİ

Mustafa BALCI
Necip KARAEVLİ

3. Bölüm

İlk Arnavutça Yazılar

Bu bölüm, geneli itibarıyla, Robert Elsie'nin *Histori e Letërsisë Shqiptare* adlı eserinden derlenmiştir.

Diğer Avrupa lisanlarıyla mukayese edildiğinde Arnavutça'nın yazıya en son geçen dil olduğu görülmektedir. 15. asırda *Bellifortis* adlı bir evrakta Arnavutça'ya rastlanmaktadır. Bugün Paris'te muhafaza olunan bu belge 1405 yılında kaleme alınmıştır. Aslında askerlikten, askerlerin kuvvetlendirilmesin bahseden bu eser Konrad Kyrezer (1366-1405) tarafından yazılmış. Bu elyazması eserin önceki bölümüyle pek alakası olmayan bir parçası Arnavutça yazılmış. Eski Arnavutça ile yazılan sekiz mısralık bir şiir Latin harfleriyle yazılıp bu eserin içine konulmuş. Bu şiirde bir dinî ayinin yapılışı anlatılmaktadır. Bir erkek çocuğun ergenlik çağına gelmesinden duyulan üzüntüyü dile getiren purtperest bir ayininin kayda geçirilmiş hâlidir.

İlk anlamlı Arnavutça nesir ise Pal Anjeli (1405-1470) tarafından yazılmıştır. İskender Beyin yakın arkadaşı olan bu şahıs, mezkûr yazıda Arnavutların Katolikliği kabul etmediklerinden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.

Bu tarihten yirmi yıl sonra yazılan birtakım Arnavutça unsurlar da şöyle karşımıza çıkmaktadır. Toma Mediusi ve onun çağdaşı olan Covani Pika tarafından Avrupa tiyatrosunun yeniden doğduğu yıllarda Latince yazılan bir tiyatro eserinde, kahramanlardan birinin söylediği şarkıda bir tel'in cümlesinin Arnavutça olarak yazıldığı görülmektedir. Kaydedilen sözlerin "Sesin kısılsın, ağzın kapansın"

şeklinde bugün dahi kullanılan küfür ve hakaretlere benzediği müşahede edilmektedir.

Bir başka eserde Perikopeye İncili adı verilen 15 satırlık küçük bir İncildir. Yunan harfleriyle yazılmış Matta İncili'nin çevirisinden ibarettir.

15. asırda bir Alman seyyah olan Alfred von Harfin küçük bir el kitabı olarak hazırladığı Almanca - Arnavutça bir eser karşımıza çıkmaktadır. Bu evrak da 1'den 9'a kadar olan sayılar ile günlük hayatta kullanılan "iyi günler", "hayırlı sabahlar" gibi selâmlaşma sözlerinin kaydedildiği ve toplam 42 kelimelik çok küçük hacimli bir yadigârdır.

Gjon (Con) Buzuku ve (Arnavutluk'taki) ilk Arnavutça eser 1555

Gjon Buzuku'nun yazmış olduğu eserin muhtevası için "yıllık dualar ve zikirler" şeklinde bir söz söylenebilir. Bu eser Hıristiyanlığın yayılması için gayret gösteren bir şahsın eseridir. Eserin dili, Arnavutçanın Gega ağzına mensup bir Arnavutçadır. Buzuku ailesi İşkodra Gölü'nün kenarında, bugün Karadağ topraklarında kalan bir sahil şehrinde yaşamış ve daha sonra Müslümanlardan kaçarak Venedik ve İtalya içerilerine dağılmışlardır. Söz konusu eserin maalesef kapağı ve ilk 16 sayfası kayıp olduğu için eser hakkında çok fazla bir şey söylenememektedir.

Gjon Buzuku

Eser elyazmasıdır ve o devir Arnavutçasının herhangi bir etki altında kalmadan yazılmış bir misali olması açısından Arnavut dili ve edebiyatı tarihi için çok kıymetli bir eserdir.

Yunan alfabesi ve başka harufatla yazılmış Arnavutça eserler:

(Elbasan İncili) dört incilden bazı parçaların Arnavutçaya çevrili olan bu eser, Arnavutçanın en eski metinlerindedir. Yunan harufatı ile yazılmamıştır, belki de Arnavutçanın kullanıldığı en eski yazı olarak kabul edilebilecek olan bu metin, Göktürk Abidelerinde kullanılan harfleri andırmaktadır. Bu metnin tek olması ve istinsah tarihinin bilinmemesi, metinde kullanılan yazının menşei hakkında bir şeyler söylemeye imkân vermemektedir. Ancak Kafkas bölgesinde de 'Albanya'nın varlığı, buralarda Göktürklerin kullandığı harflere benzeyen harflerle yazılmış birtakım metinlerin bulunmuş olması, bu coğrafyaya Kafkas bölgesinden gelen ve bu tür farklı harfleri bilen bazı insanların erken dönemde Arnavutçayı bu harflerle yazmış olabileceklerini düşündürmektedir. Ayrıca bölgeye Karadeniz'in kuzeyinden sürekli olarak doğu kavimlerinin akınıyla gelenler, buraya Orta Asya coğrafyasından bazı kültürel unsurların taşınmasını sağlamış olabilir. Bu runiksi yazı ile kaleme alınmış metin dışında bölgede Koman ve Kuman adının birkaç değişik yerde yerleşim yeri adı olarak kullanılması, Arnavutluk Bektaşiliğindeki çok belirgin şamancı unsurlar, özellikle halk kültüründe göze çarpan birçok malzeme Arnavut-Türk yakınlığını Osmanlılar öncesine taşıyacak farklı konular olarak araştırılmayı beklemektedir.

Bu özel harufatın 40 tane işareti bulunmaktadır. 60 sahifelik bu eser Jon Viladimir Manastırı'nda Karl Topia tarafından bulunmuştur. Bu Manastırın yapılış tarihi 1381'dir. Lef Nosi (1873-1944) bu İncil'i yanmaktan kurtarmıştır. İkinci dünya savaşı sırasında Arnavutluk'ta birçok tarihî Ortodoks kilisesi tahrip edilmişti.

Bu garip harufat ile kaleme alınan eserin müstensihisi Grigori Voskopjes (ö. 1272) olmalıdır. Çünkü mezkur şahsın o zamanda

Ortodoks kilisesinde baş rahiplik ve öğreticilik yaptığı, ayrıca farklı İncil tecümelereyle işigal ettiği bilinmektedir. Mezkur İncil'in de onun eserine eklenmiş olduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte Dimitri Şuteriçi, "bu eserin yazarı bir Totas papazı olmalıdır, ama eseri ilk kez kaleme alan kişinin, yani müellifinin kim olduğuna, bir papaz mı veya başka bir şahıs mı olduğuna dair elimizde kesin hiçbir delil bulunmamaktadır" diyor³. (Devam edecek)

Yunan harfleriyle yazılmış bir İncil

³ Robert Elsie, *Histori e Letërsisë Shqiptare*, s. 94, çev. Abdurrahim Müftiu, Tiran, 1997.

ÇAMERIA GÜNLERİ YAKLAŞIYOR **27 Haziran Çameria Soykırım Günü**

Aşağıdaki metin Gürkan AKYOL'un "Balkan Politikasında Arnavutluk" isimli kabul edilmiş tez çalışmasından alınmıştır. Bu tez 'Tez Merkezi'nin 207333 numarasında kayıtlıdır. Dipnotlar yazıya alınmamıştır. Dileyenler tezin tamamını YÖK Tez Merkezinin web sayfasından temin edebilirler.

ARNAVUTLUK-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

2. Bölüm

C. Omonia Krizi

Yunanistan'dan açık destek gören Arnavutluk'ta yaşayan Yunan azınlığı 1991 yılında OMONİA adı altında kurduğu siyasi örgüt demokratikleşme sürecindeki Arnavutluk'ta 31 Mart 1991 tarihinde yapılan ilk seçimlere katılarak 250 üyeli parlamentonun beş sandalyesine sahip olmuştur. Seçim öncesi yapılan propaganda sırasında ayrılık tezini savunan parti adayları ikinci seçimlerde ikaz edilmişlerdir. Ayrıca Tiran Hükümeti, Yunanistan'a seçimlerde ayrılık fikrini desteklediği ve ülkedeki tansiyonu yükselttiği suçlamasında da bulunmuştur. Sali Berişha, seçim zaferinden sonra Yunan azınlık ile ilgili sorulara "Yunan etnik azınlığı Yunanistan'ın iddia ettiği gibi 400 bin civarında olmayıp, 45 bin dolaylarındadır ve bu azınlık Yunanistan'ın etkisi altındadır. Onlar Güney Arnavutluk'u içine alan bir harita bile yayımladılar ki, deli olmalılar" şeklinde cevap vermiş ve OMONİA'yı suçlamıştır.

Haziran 1993'te Yunanlı Ortodoks papaz Hrisostomos Maidonis Güney Arnavutluk'ta etnik kargaşa yarattığı için sınır dışı edilmiştir. Atina ise, Tiran'ın bu davranışına karşılık kendi ülkesine yaşayan on binlerce Arnavut'u hiçbir gerekçe göstermeden sınır dışı etmiştir. Yunan

polisi tarafından sınıra götürülen binlerce Arnavut, çaresiz, aç ve perişan bir şekilde yürüyerek evlerine dönmeye çalışmıştır. Ekonomisi krizde olan Arnavutluk'un işçilerini geri gönderen Yunanistan, bu şekilde sert bir cevap vermiştir. İşçi gelirlerine ve dış yardıma muhtaç olan Arnavutluk, Yunanistan'ın bu tutumundan zarar görmüştür.

Daima gündemde olan Kuzey Epir sorunundan sonra ilişkilerin ikinci bir defa gerginleşmesi ile Arnavutluk-Yunanistan ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.

1994 yılı Nisan ayında Yunan askerî kıyafeti giymiş 7 kişinin Arnavutluk sınırını geçerek askerî eğitim tesislerine saldırması ve iki askerın öldürülmesi olayını aşırı milliyetçi "Kuzey Epir Özgürlük Cephesi" üstlenmiştir. Yunanistan'daki aşırı milliyetçiler, Arnavutluk'un güneyinde yaşayan sözde 400 bin Yunan azınlığa baskı yapıldığını ileri sürerek bölgeye özerklik tanınması politikasını izlemişlerdir. Aşırı milliyetçi örgütün gerçekleştirdiği bu olay üzerine Atina ile Tiran arasındaki gerginlik tırmanmıştır. Arnavutluk, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden Atina'yı kınamasını isterken, Yunanistan Arnavutluk'u sun'i gerginlik yaratmakla suçlamıştır. Arnavutluk olayı ülkesinin egemenliğine ve sınır bütünlüğüne saldırı şeklinde değerlendirerek amacının iki ülke arasındaki ilişkileri zayıflatmak ve Balkanlardaki durumu kızıştırmaya çalışmak olduğunu ifade etmiştir.

Öldürülen askerlerin cenaze törenine yaklaşık 30 bin kişi katılmış ve Yunanistan aleyhine sloganlar atılmıştır. Arnavutluk'un Gjirokaster şehrinde bulunan Yunan Konsolosunu sınır dışı etme kararına, Yunanistan bir Arnavut diplomatını sınır dışı ederek misillemede bulunmuştur.

Nisan ayında iki ülke arasındaki gerginlik daha da artmıştır. Arnavutluk'un OMONİA üyesi oldukları ve olaya karıştıkları gerekçesiyle 6 kişiyi tutuklamasına, Yunanistan 26 bin Arnavut

göçmeni sınır dışı ederek cevap vermiştir. Tutukluların serbest bırakılmasını isteyen Yunanistan göçmenleri sınır dışı edeceği tehdidinde bulunmuştur.

07 Eylül 1994'te sonuçlanan mahkeme ile sanıkların biri beraat ederken, diğer beş sanık suçlu bulunarak 6 ile 8 yıl arasında ceza almışlardır. Bu durum iki ülke arasındaki gerginliği doruğa çıkarmıştır. Tepkisini Arnavutluk'ta bulunan büyükelçisini Atina'ya çağırarak gösteren Yunanistan, ciddi önlemler alacağını ifade etmiştir. Bütün uluslar arası örgütlerin dikkatini çeken Yunanistan, Arnavutluk'un Yunan azınlığı yok etmek düşüncesi içerisinde olduğunu da belirtmiştir. Yüksek olan tansiyonu düşürmek için 18 Eylül'de Berişa Güney Arnavutluk'u ziyaret ederek Yunan azınlığın yaşadığı bölgelerde görüşmelerde bulunmuştur.

Arnavut göçmenleri sınır dışı etmeye devam ederek Arnavutluk ekonomisini tehdit eden Yunanistan'ın, gittikçe artan baskılarına dayanamayan Arnavutluk, 25 Aralık 1994 tarihinde cezaevinde bulunan 5 Yunan azınlık mensubundan birini tamamen serbest bırakırken, kalanlarının da cezalarını indirmiştir.

Böylece 6 aydan fazla süren OMONIA Krizi Yunanistan'ın ısrarlı baskısı ve Arnavutluk'un ilişkilerin gerginleşmesinden duyduğu kaygı sonucu, büyük bir sorun yaratmadan çözülmüştür.

D. Çamerya Arnavutları

Arnavutluk ve Yunanistan arasında soruna neden olan diğer bir azınlık ise Müslüman Çamerya Arnavutlarıdır.

Yunanistan'da yaşamakta olan Çamerya Arnavutları 1946-1949 yılları arasında ülkede yaşanan iç savaşın ardından sınır dışı edilmişlerdir. Arnavutluk'a yerleşen bu kişiler 1990'ların başlarından itibaren Yunanistan'da kalan mal ve mülkleri için tazminat talebinde bulunmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı hiç şüphesiz bütün Balkanları olduğu kadar Yunanistan'ı da sarsmıştır; önce İtalyan, sonra Alman ve Bulgar işgallerine uğrayan Yunanistan aynı zamanda, büyük bir iç savaş yaşamıştır.

İç Savaş'ta anti-komünist cepheyi oluşturan ve önce cumhuriyetçi sonra kralcı çizgide seyreden Hür Demokratik Yunan Ordusu (EDES) ve başındaki General Napoleon Zervas, bir taraftan komünist Ulusal Kurtuluş Ordusu (EAMELAS) kuvvetlerine karşı savaşırken bir taraftan da Yunanlı olmayan unsurlara (Makedon ve Arnavutlar)- karşı temizlik hareketleri yürütmüştür. Bu saldırıların bir bölümü Epir bölgesine yönelmiş ve Çamerya'da yaşayan Arnavutlar hedef alınmıştır.

Almanlarla işbirliğine giden Zervas, daha sonra İngilizler tarafından desteklenmiş ve 1944 Haziran ayında Çamerya'da geniş çaplı bir katliam ve etnik temizlik gerçekleştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonra, İtalyan işgalinden önce Yunanistan'da genel seferberlik ilan edildiğinde, Yunan vatandaşı olan Çameryalı Arnavutlar da hükümete başvurarak ortak düşmana karşı savaşmak üzere silâh altına alınmak veya silahlandırılmak istemişlerdir. Atina bunun üzerine Çameryalıları da seferberlik kapsamına almış, ancak silah vermek yerine, Arnavutları kazma kürekle inşaat işçiliğinde çalıştırılmıştır.

Bu hareketler Arnavutların açıkça dışlanmasına, işin başlangıcında yaptıkları jestin kötüye kullanıldığı kanaatinin uyanmasına ve ayrıca, hükümete duyulan güvenin tamamen sarsılmasına yol açmıştır. İtalyan işgali sırasında ise, kısa süre önce yaptığı hatayı bilen Yunan yönetimi, Arnavutların tepkisinden çekinerek, 14 yaş ve üzerindeki bütün erkekleri kitleler halinde toplama kamplarına sürmüş, bunları Midilli, Sakız adaları ile Korint'teki kamplarda toplamıştır. Sürgün sırasında savaş esiri gibi kendilerine çok kötü davranılan Arnavutlar, böylece hem evlerinden koparılmış hem de cepheden uzaklaştırılmışlardır. Çamerya'da savunmasız kalan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar ise cinayetlere, soygun ve tecavüzlere uğramışlardır.

Böylece Çamerya bölgesindeki Müslüman Arnavut halka karşı soykırım hareketi 27 Haziran 1944 tarihinde başlamıştır. Hareketin ilk 24 saatinde sadece Paramiti'de 600'den fazla insan katledilmiştir.

Haziran 1944 ile Mart 1945 tarihleri arasında Yunanlılar bütün Çamerya'da sivil halktan 3.242 kişiyi katletmişler, 68 köy yerle bir edilmiş, 5.800 ev ve ibadethane yakılmış ve tahrip edilmiştir.

Mart 1945 tarihinden sonra hayatta kalabilen Müslüman Arnavutlar anayurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu zoraki göç sonucunda aynı zamanda Yunan vatandaşı olan etnik Arnavutlar Arnavutluk'ta örgütlenmişlerdir.

Savaş sonrasında yeni Arnavut yönetimi Çamerya Sorununu uluslar arası arenaya getirmek üzere Paris Barış Konferansının gündemine taşımıştır.

Burada Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları Konferansında da Çameryalıların yeniden vatanlarına dönmek istedikleri ve mülklerinin iadesi dile getirilmiştir. Müttefik hükümetlerinden Birleşmiş Milletlere kadar çeşitli forumlara birer bildiri ve talep yazısıyla başvuran Çameryalılara kimse yardımcı olmamış, cevap dahi vermemiştir. 1945 Eylül'ünde Avlonya'da [Vlora-Arnavutluk] toplanan 2. Çamerya Kongresine katılan İngiliz, Rus ve Yugoslav temsilcileri de, bu halkın sefaletini görmelerine rağmen, bir cevap veya destek vermemişlerdir.

1947 ile 1990 arasında Enver Hoca bu konuda tamamen suskunluk içine girmiştir. 1945 olaylarından hemen sonra Yunanlı yöneticiler, bölgedeki demografik yapıyı alt üst etmek üzere buraya Yunanlı, Ulah ve Roman (Çingene) nüfus yerleştirme yoluna gitmiş; Ortodoks mezhebenden olup orada kalabilen Arnavutlara ise herhangi bir hak tanımamıştır. Ortodoks kimliğinin dışında Arnavut etnik kimliğini inkâr eden Atina'nın bu politikası sonucunda Çamerya Arnavutları kendi topraklarında kendi dillerini konuşamaz olmuşlar, yasaklarla

sınırlandırılmışlardır. Asimile olmaları için de bütün tedbirleri alan Yunanistan, ayrıca sınır dışı edilen Çameryalı Arnavutların mallarını ve mülklerini yeni sakinlere, hem de hiçbir yasal-hukukî dayanak olmaksızın dağıtmıştır.

Yunan Başbakanı Konstantin Mitsotakis 1992 yılında Arnavutluk'u ziyaret ettiğinde, Tiran'da yaptığı bir konuşmada, Çamerya Arnavutlarının İtalyan ve Alman işgalcilerle işbirliği yaptıklarını, buna göre savaş suçlusunu olduklarını ve Yunan yasalarına göre cezalandırıldıklarını, dolayısıyla Yunanistan'a dönmelerine izin verilmeyeceğini ifade etmiştir.

Çamerya Sorunu, 1995 Ocak ayında Lahey'de Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütünün 4'ncü Genel Kurulunda da gündeme getirilmiştir. Toplantı sonunda; Çam (Çamerya) halkının yeniden yurtlarına dönmesi ve vatandaşlık haklarının geri verilmesi, Çam halkının mülklerinin geri verilme hakkının tanınması ve uluslar arası belgelerden doğan uluslar arası hakların tanınması konularında kararlar alınmıştır. Ayrıca Yunan hükümetinin Çamerya Sorununun tarihî gerçeklerini kabul etmesi ve hak ve çözümler için ciddi adımlar atması karara bağlanmıştır.

Günümüzde yaklaşık 150 bin Çamerya Arnavutunun Arnavutluk sınırları içinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Arnavut milliyetçilerin oldukça abartılı, milyonlara varan nüfus iddialarına rağmen, tahminen Yunanistan'da 100 bin Çamerya Arnavut'u yaşamaktadır ve bu rakam ihmal edilemeyecek kadar yüksektir.

İki ülke arasında görülen yakınlaşmalar, Arnavutluk ve Yunanistan arasındaki sorunları bir süre için ertelemiş gibi görünmektedir.

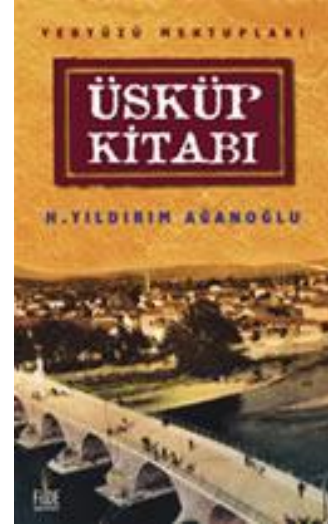
ÜSKÜP'TE YAŞAYAN MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN DEĞERLER DÜNYASI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Enez İdris

1. Bölüm

Üsküp: Tarihi, Dinî Ve Sosyal Yapısı

Çalışmamızın bu bölümünde Üsküp şehrinin; tarihî, coğrafi konumunu, dinî ve toplumsal yapısını inceleyecek, burada yaşayan Müslüman halklar ve onların içinden yetişmiş önemli şahsiyetler hakkında bilgi vererek bölgenin ve buralarda yaşayan milletlerin kısaca genel bir tanıtımını yapmaya çalışacağız. Fakat öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, her ne kadar tarihî verilere, kaynaklara ve tarihçilerin görüşlerine başvurmuş olsak da, çalışmamız bir tarih çalışması olmadığı için bu konu üzerine yapılmış tartışmalara, görüş ayrılıklarına, bu görüşlerin argümanlarına ayrıntılı bir biçimde burada değinilmeyecektir. Ancak çalışmamızın ikinci bölümünü özel olarak Üsküp'ün tanıtımına ayırmamızın amacı, gelişi güzel bir çaba değil, aksine üçüncü bölümde ele alacağımız Üsküp Müslüman topluluklarının değerler dünyasının nasıl bir zeminde teşekkül edip geliştiği, bu değerlerin burada yaşayan farklı milletlerin hayatındaki tezahürlerinin neler olduğu hakkında bir tarihî arka plan oluşturmaktır. Bu bölümde vereceğimiz bilgilerin, çalışmamızın bir bütün olarak kavranmasına da geniş çapta yardımcı olacağını ümit etmekteyiz.

Üsküp ile ilgili olarak yakın zamanda yayımlanan bir kitap

A) Tarihi Geçmişi

Üsküp, Balkan yarımadasının merkez kısmında yer almaktadır. Şehir milattan önceye dayanan bir tarihî geçmişe sahiptir. Doğal olarak da farklı dönemlerde farklı hegemonyaların idarelerine girmiş, bu idarelerin elinde farklı yapılanmalar geçirmiştir. Şehrin yönetiminin tarih boyunca yaklaşık kırk kez el değiştirmiş olduğu tarihçiler tarafından ifade edilmektedir⁴. Bu yüzden Üsküp'ü tanımak ve araştırmak kısa zamanda yapılacak bir çalışmayla mümkün görünmemektedir. Geçmiş ile bugünü tamamen zıt bir yapı ihtiva ettiği için ve çok farklı kültür ve medeniyetlere ait eserler barındırdığından dolayı, şehir hakkındaki ilk intibalar genelde yanıltıcı olabilmektedir. Her iki dönemi (geçmiş ve bugünü) de paralel olarak incelemeyen şehrin tarihi hakkında doğru bir fotoğraf yansıtmak mümkün görünmemektedir. Üsküp tarih boyunca Balkanların en gözde şehirlerden biri olmuştur. Tarihte ondan hep “paylaşılmayan şehir” diye söz edilmektedir. Şehrin güzelliği hakkında onlarca, belki de yüzlerce şiir ve yazı yazılmıştır. Hatta Üsküp'ün tarihini

⁴ Doyçinovski, Kiro, *Skopje- Paraleli*, Matica Makedonska Yay., Üsküp, 2000, s. 1.

kapsamlı bir şekilde yazmak için bölge aydınları arasında bir yarış olduğu söylenebilir. Bunun en güzel ifadesi; “Üsküp Tarihi” kitabını yazan Salih Asım’a, Üsküp Rufâi dergâhının değerli bir şeyhi olan Sa’duddîn Efendinin yazdığı şu şiiirdir;

*“Üsküb’ün tarihini yazmak için
Herkesin gönlünde vardı bir emel;
Yazdı Salih Beyefendi, muntazam
Cümle tafsîlat ile pek bî-bedel;
Gel oku dikkatle “Üsküp Tarihi”ni,
Pek mükemmel, pek mübeccel, pek güzel.”*⁵

Ancak, Üsküp doğal bir güzelliğe sahip olduğu kadar, aynı zamanda talihsizliklerle dolu geçmişi olan bir şehirdir. Yangınlar, seller, depremler gibi doğal afetler dışında, insan eliyle yapılan tahrifatlara ve bozgunculuğa da maruz kalmıştır. Biz burada daha kolay olması bakımından Üsküp tarihini üç döneme ayırarak ele almaya çalışacağız.

Üsküp parklarından birisi

1) Antik Çağdan Osmanlı’ya Kadar Olan Dönem

Bazı arkeologların iddialarına göre, bugünkü Üsküp’ün bulunduğu bölge, milattan beş bin yıl önce de halkların yaşadığı yerleşik bir bölgedir. Son dönemlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen bazı bulgular da

bu nazariyeyi destekler niteliktedir⁶. Fakat bunun doğru bir görüş olup olmadığı tartışmalıdır. Bugün Skopye; Roma-Bizans imparatorlukları dönemlerinde Skopis, Skupis, Skopia; Osmanlı döneminde İskib, Uskup, Üsköple; Slovenler döneminde Skopye, Skopie, Skoplye olarak isimlendirilen şehir, milattan önce 3. yüzyılda ilk defa İlirler tarafından Skupi ismiyle adlandırılmıştır⁷. İlirler bu şehrin ilk sakinleri olarak da kabul edilmektedir. Üsküp şehrinin gelişimi ve büyümesi milattan önce 13-11 yıllarında Roma İmparatorluğu kontrolü altına girmesiyle olmuştur.

Daha sonraki yıllarda (284-305) Üsküp, Romalıların Dardaniya adını verdikleri eyaletin başşehri olmuştur. Milattan sonra 518 yılına kadar Üsküp’ün Romalıların elinde gelişmiş olması ve bir cazibe merkezi haline gelmesi, onu barbar kabileler tarafından sıklıkla gerçekleştirilen saldırılara maruz bırakmıştır. Şehir ilk büyük felaketini 518 yılında meydana gelen ve şehrin tamamını yok eden depremle yaşamıştır. Depremden sonra buradan sağ olarak kurtulmuş olan halk, şehri yeniden inşa etmeye başlamıştır. Fakat yeni inşa edilen şehir, eski bulunduğu bölgeye değil de, bugünkü Üsküp Kalesi ile Gazi Baba arasında Vardar nehrinin sol tarafında bulunan Serava çayı vadisine konumlanmıştır. Yeniden kurulan bu şehir, Bizans İmparatoru Justinianus (527-565) idaresinde ve hızlı bir şekilde gelişip zenginleşmiş, nüfusu hızlı bir yükseliş yakalamış ve devletleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde ikinci kez inşa edilen Skupi’nin adı değiştirilerek “Justiniana Prima” olmuştur. 6. asrın sonlarında bu bölgelere Slavlar hücum etmeye başlamış ve şehir saldırılara maruz kalmıştır. Nihayetinde de 695- 696 yılında Slavlar bu bölgeleri istila etmeyi başarmış,

⁶ İlievski, Blagoya, *Skopye*, Mikea Yay. Bitola, 1998, s. 9.

⁷ İlievski, a.g.e., s. 9; Yordanovski, Kole, *Skopje Catastrophe-Reconstruction-Exprience*, Matica Makedonska Yay., Üsküp, 1993, s. 17.

⁵ Asım, Salih, *Üsküp Tarihi Ve Cıvırı* (Sadeleştiren: Süleyman Baki), Rumeli Araştırmalar Merkezi Yay., İst. 2004, s. 61.

bölgenin adını (skopia, skope, skopija) olarak değiştirip buralara yerleşmişlerdir. Fakat bu topraklarda Slavların hâkimiyeti Çar Samoil ile oldukça kısa ömürlü olmuştur. Bunun dışında bölge 1282 yılına kadar Bizans İmparatorluğu yönetiminde kalmıştır. 1282 yılında Üsküp, 110 yıl sürecek Sırp devleti hâkimiyetine girmiştir. Bu 110 yıllık dönemde Üsküp, Balkanlarda büyük bir önem kazanmaya başlamış, buraya kurulan gelişmiş panayırarla Balkanların ticaret merkezi haline gelmiş ve o dönem tüccarlarının ilgi odağı olmuştur⁸.

Üsküp kalesi

2) Osmanlıdan 1912'ye Kadar Olan Dönem

Üsküp için en çok önem arz eden ve bölgede hâlâ izleri devam eden dönem, hiç kuşkusuz ki Osmanlı dönemidir. Üsküp'ün Osmanlı hâkimiyeti altına giriş tarihi hakkında Osmanlı kaynaklarında kesin bilgi bulunmamasıyla birlikte, şehrin Osmanlı sınırlarına katılma tarihi 6 Ocak 1392 yani, Yıldırım Bayezid'in Kosova'yı fethiyle gerçekleştiği kabul edilmektedir. Şehri fetheden kumandan olarak kaynaklarda üç farklı isim zikredilmektedir. Evliya Çelebi şehri Gazi Evrenos Paşa'nın aldığını, Ş. Sami ve muhtemelen ondan naklen Ali Cevat ise şehrin fatihi olarak Timurtaş Paşa'yı zikretmişlerdir. Boşnak tarihçi H. Şabanoviç ise, Üsküp'ü Türklerin

fethetmediklerini belki Sırp Vuk Brankoviç ile Türk Sultanı arasında yapılan anlaşmayla buraların Paşa Yiğid'e verildiğini kaydeder⁹. Şu kadarını belirtelim ki Üsküp 1392-1912 yılları arasında olmak üzere yaklaşık 520 yıllık bir dönem Osmanlı hükümlanlığı altında kalmıştır. Üsküp Osmanlı döneminde de Balkanlarda önemli bir şehirdi. Osmanlının kuzeye ve batıya doğru yaptığı seferler için Edirne'den sonra ikinci merkez olmuştur. Şehir Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra ismi değiştirilerek Üsküp (Usküb, Uskiup) ismini almıştır.

Üsküp'ün demografik yapısı, Osmanlı idaresi altına girdikten sonra, devletin izlediği politikalar doğrultusunda değiştirilmiştir. Buralara Anadolu'dan getirilen göçmenlerle kısa bir sürede bölge Türkleşme ve İslâmlaşma sürecine girmiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki yüzyıllardır bölgede yaşayan Müslüman halkın tamamı Türk değildi. Burada yaşayan topluluklardan İslâm dinini kabul eden diğer milletler de Müslüman nüfusu oluşturuyordu. Şehrin demografik yapısı öyle bir durum arz eder ki, 33 mahalleden oluşan Üsküp şehrinin 25 mahallesini Türk mahalleleri teşkil etmektedir. Şehir, mimari dokusu itibariyle de Türk-İslâm mimarisine donatılmıştır. Mahallelerinin yapısı, dar ve eğri sokakları, çarşıları, bahçeli ve yüksek duvarlarla çevrili evleriyle, çok sayıda cami, mescit, medrese, hamam, han ve bedestenleriyle, o zamanki Osmanlı şehir karakteristikleri Üsküb'e aktarılmıştır. Yalnız Osmanlı'nın, fethettiği bölgelere sadece Müslümanları değil Osmanlı topraklarında yaşayan diğer dinlere mensup halkları da yerleştirdiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde Üsküp'te yaşayan milletler şunlardı; Türkler, Arnavutlar, Slavlar, Ulahlar, Yahudiler, Boşnaklar, Çingeneler vb. Lakin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi nüfusun büyük çoğunluğunu Türkler

⁸ Üsküp'ün bu dönemiyle ilgili bk. Hoca, Nazif, "Üsküp", İ.A., MEB Yay., Ankara, 1986, 1. Baskı, C. 13, ss. 122-123.; İlievski, age, s. 9; Yordanovski, age, s. 17.

⁹ Hoca N., agm, s. 126. Ayrıca bk. İbrahimi, Nexhat, *İslami Ne Balkan Para Shekullit XV*, Zeri İslam Yay., Prizren, 2000.

oluşturuyordu. Şehir 1535 yılında büyük bir depremle, 1594 yılında ise büyük bir yangınla ağır tahribe uğramıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı'nın 1683 yılında uğradığı Viyana bozgunundan sonra Üsküp, Avusturya askerleri tarafından istila edilmiş, fakat bölgede yayılan veba hastalığından dolayı buradan çekilmek durumunda kalmışlardır. 1689 Yılında Avusturya askerleri çekilirken şehri ateşe vermişler ve Üsküp tamamen yakılmıştır. Yaşanan bu olumsuz hadiselerden dolayı Üsküp, iktisadî bakımdan tamamen çökmüş bir duruma gelmiştir. Yine de 1718 yılından sonra şehir yeniden yapılandırılmış ve Osmanlı'nın gerileme dönemine kadar bölge göreceli bir huzur ortamı yaşamıştır. Fakat bundan sonra artık önemini yitirmeye başlamış, 1863 yılında Niş'le birleştirilerek vilayet merkezi yapılan Üsküp, 1869'da İşkodra'ya bağlı bir vilayete dönüştürülmüştür. Ancak, 1800'lü yıllardan sonra Osmanlı, Avrupa ve Balkanlarda etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. 1881'de kısa bir dönemliğine Üsküp, milliyetçi Arnavut topluluklar tarafından ele geçirilmiştir. 1888 yılında yeniden Osmanlı topraklarına katılmış ve Kosova vilayetinin merkezi yapılmıştır. Her ne kadar şehir Osmanlı'nın eline geçtiyse de, bölgede başkaldırıları, kanlı sokak çatışmaları, çeteleşmeler devam etmiştir. Halkın büyük isyanına neden olan olay ise, Kosova Valisi Mazhar Beyin Üsküp'ü yeniden imar etmek için Kosova vilayeti sınırları içinde gümrük vergisi uygulamasını başlatması olmuştur. Fakat bu olaylar 1911 yılında Padişah 5. Mehmet Reşad'ın Kosova gezisiyle sona ermiştir. Bu olaylardan bir yıl sonra başlayan 1. Balkan savaşıyla Üsküp, Osmanlı devletinin egemenliğinden tamamen çıkmıştır.

Üsküp 1909

Bir devletin gelişmişliğini, zenginliğini ve yüksek kültürünü yansıtan temel göstergeler, o şehirdeki kültürel ve mimari gelişmişliktir. Üsküp bir ticari cazibe merkezi haline geldiği için bölgeye ilgi artmış ve büyük oranda göçler kabul ederek şehir hızla büyümeye başlamıştır. Önceleri 33 mahalleden oluşan şehrin mahalle sayısının artarak son dönemlerde 70 mahalleye ulaşmasını bunun bir göstergesi olarak kabul edebiliriz. Bu dönemde Üsküp'ün, Bağdat ve Saray-Bosna'daki çarşılarla mukayese edilebilecek 2000 dükkândan oluşan çarşısı, Vardar nehri kenarında 700 tabakhanesi, 120 cami ve mescidi, 20 tekkesi, 6 medresesi, 9 daru'l kurâsı, 70 mektebi, 110 çeşmesi ve 200 kadar sebili, 1000 adet su değirmeni, 7 misafirhanesi mevcut idi. Ayrıca çok sayıda hamam, köprü, bedesten ve han gibi şehrin gelişmişliğini gösteren ve toplumsal etkinliğinin göstergesi olan eserler inşa edilmişti. Lakin bugün bu eserlerin çok büyük bir kısmı mevcut bulunmamakta, geriye kalanlar da Makedon devletinin ırkçı tutum ve politikaları yüzünden çeşitli bahaneler ileri sürülerek tahrip edilmekte veya restore edilmiş olsa bile farklı amaçlar için kullanılmaktadırlar¹⁰.

¹⁰ Üsküp'ün bu dönemiyle ilgili bk. Hoca N., agm, ss. 123-124; Özer, Mustafa, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Uç Şehri: Üsküp", *Toplumsal Tarih*, C. X, sayı, 60, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1998, ss. 27-29; Aydemir, Yaşar, "Üsküp Tarihi", *Hikmet Dergisi*, Sayı 4, Gostivar, 2004, ss. 9-17.

Vardar nehri

3) 1912'den Günümüze Kadar Olan Dönem

19. asrın sonları, 20. asrın başlarında gerileme sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda büyük ölçüde kan kaybına uğratılmaya çalışılıyordu. Bu dönemde Balkanların önemli güçleri Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan devletleri Osmanlı'nın bu vaziyetinden istifade ederek, bugünkü Makedonya topraklarından kendilerine toprak ekleme amacıyla buradaki halkı Osmanlıya karşı kışkırtıp aleyhte propagandalar yapmaya başlamışlardı¹¹. Bu kışkırtmalar sonucu Üsküp'te yaşayanlar dahil, Makedonya halkı Osmanlı'ya karşı 1903 yılında bir başkaldırı gerçekleştirip dokuz gün sürecek olan Krusevo Cumhuriyetini kurmuşlardır. 1912 yıllarında Üsküp Sırp tarafından Osmanlı'dan alındıktan sonra 1915 yılında Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. 1918 yılında şehir yeniden el değiştirerek, İttifak güçleri tarafından Sırlara verilmiştir¹².

Üsküp 1915

Birinci ve ikinci dünya savaşları arasında Üsküp her ne kadar kendi önem ve zenginliğinden bir şey kaybetmemiş

¹¹ Yordanovski, age, s. 20.

¹² Yordanovski, age, s. 20; Hoca N., agm, s. 124; Başer, Fahrettin, "Üsküp'te Bir Anadolu Türküsü", *Tarih ve Medeniyet*, İst., 1997, s. 19.

olsa da, Belgrat, Zagreb, Sarayevo vb. başkentlere nazaran daha az gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde Üsküp'te nüfus hızlı bir şekilde artmıştır. 1921'lerde 40.000 olan nüfus 1941'lerde 80.000'e ulaşmıştır. 1941 yılına kadar Sırp tarafından idare edilen şehir, 1941'in nisan ayında Almanlar tarafından müttefikleri olan Bulgarlara verilmiştir. Bu dönemde şehrin demografik yapısında değişiklikler yaşanmış, Sırpların şehri büyük ölçüde terk etmesi ve doğu Makedonya'dan Makedon halkının bölgeye yerleştirilmesiyle nüfus 76000'lere düşmüştür. Üsküp 13 Kasım 1944 yılında, halk ayaklanmasıyla işgalci güçlerden kurtulmayı başarmıştır. 1945 yılında ise Sosyalist Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti bünyesinde kurulan, Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. Üsküp, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra, 1991 yılında tam bağımsızlığını kazanan Makedonya Cumhuriyeti başkenti olarak kalmıştır.¹³

1945'ten 1990'lara kadar geçen süre, Üsküp Müslümanlarına yönelik yapılan zulümlerle tarihe kara harflerle yazılmış bir dönem olarak geçmiştir. Sırp ve Makedonların ortaklaşa yürüttüğü baskılar ve insanlık dışı uygulamalar sonucunda on binlerce Müslüman vatandaş göç etmek zorunda kalmıştır. Göç edenlerin malına, mülküne devlet tarafından el konulmuştur. Bu süreçle ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus da kamulaştırılma adı altında yapılan bu zulümlerle, vatanını terk etmeye zorlanan halka, Üsküp'teki mal ve mülklerine karşılık para aldıklarına dair senetler imzalatılarak herhangi bir hak talep etme imkânının ellerinden alınmış olmasıdır.¹⁴

¹³ Yordanovski, age, s. 20; Hoca, agm, s. 122; İlievski, age, s. 23.

¹⁴ Bu dönemle ilgili daha geniş bilgi için bk. Emiroğlu, Hüseyin, "Soğuk Savaş Sonrası Balkanlarda Şiddetin Kaynağı: Tarihsel Argümanlardan Konjonktürel Gelişmeler", *Hikmet Dergisi*, Sayı7, Gostivar, 2006, ss. 43-73.

Transcription of the Ottoman Turkish text9

“Cümleniñ lisanları Arnavudcadır kim bir lisana beñzemez, zira bu Arnavud qavmınıñ ibtida aslu ferleri Mekke-yi mükerrime Qureyşlerinden qavm-ı ‘Arabdır, anuñ için Arnavud lisanında bazı ‘Arab eflazları vardır kim hala aralarında istimal olunur. Ve bu qavm-ı Arnabud

bu iskender ve Avlonya dağlarından tulu édüp lisan-ı Talyan-ı Fırengile ixtilat éderek lisan-ı

‘Arab ile lisan-ı Fıreng arasına lisan-ı Arnavudı hazret-i ‘Ömer xilafetinde peyda etdiler. Bunuñ sebêbin ve qavm-ı Arnavuduñ aslu ferlerin inşa’allah mahalliyle tahrir olunur. Amma şimdi der fasl-i lisan-ı Arnavud ve ‘ar-na-bud deyü qavm-ı ‘Acem laqab demişler, ve niçe müverrixler qavm-ı ‘ar-na-bud yazmışlar, amma leziz lisandır. Birbirlerine izazu ikram ile tevazuane ve hilmane kelimat éderler. Gerçi kefereleri millet-i mesihiden geçinürler, amma ol daxi İspanya [ve] Venedik kefereleriniñ ibramlarıdır, yoxsa mecusi gibi ne kitab ve ne haşr u neşirden bir şey bilmezler, bir alay kitapsız kefereler vü fecerelerdir kim lisanları budur.

Evvela pörtuni zoti Allah haqqıyçün demekdir. Beyü Şira mahallinde aqça hisabları böyle ‘ad olunur: evvela ñe 1, dü 2, tiri 3, qotrâ 4, pensi 5, gâşt 6, iştat 7, teti 8, nandı 9, dit 10. falemi müre selam ‘aleyküm adam, aye Şendoş enbahi ey xoş mısın, mir niştıra nişe sabahıñ xayr ola, miliserde..., palá mizuni ..., buq ekmek, uy su, miş et, dele qoyun, pulı tavuq, bayá müre gel adam, aha buq ekmek yer misin, qu qiye nerede idiñ, miyalt bal, aqi te ki arpa var mı, nuqu qám yoqdur, ruş üzüm, aqi mebe teşin qurd arpa getir yoqsa başıñ yararın, pörtuni zoti nuqu qám aqi Allah haqqıyçün yoqdur arpa, támu ana, motrá qız qarındaş, şoke ‘avret. Yava sözlerdir amma seyyahlara lazımdır, belki sögerler yaxod dögerler.

hak mut boq ye, tıkişatı támu anañı filan edeyim, tıkişatı şoke ‘avrêdiñ filan édeyim, tı pirişte bıhund burnuña yelleneyim yani ;darta çalayım, tıkişatı bütü edebde götiñi filan édeyim, iç qıvırdım puşt gidi demekdir. Hasıl-ı kelam, dervişler ‘alem-i seyhatda böyle lisanları da bilüb kendüye şütâm etdikleri yere varmayup asâde-hal ola.”

**9 Ms. Revan KöÖkü 1457, VI, 34b.22-35a.2. I am indebted for the transcription of this text to Professor Robert Dankoff of the University of Chicago.
(THE ALBANIAN LEXICON OF EVLIYA ÇELEBI, 1662 A.D., AND WHAT A TRAVEL-
LING DERVISH SHOULD KNOW by ROBERT ELSIE**

*Evliya Çelebi Seyahatnamesinden
Robert Elsie tarafından yapılan iktibas*